

ASIANAJAJAN TEHTÄVÄT RIKOSPROSESSISSA

Jani Kajala

ALMA INSIGHTS • Helsinki 2024

Copyright © 2024 Alma Media Finland Oy ja tekijä
Yhteistyössä Juristiliiton Kustannus

ISBN 978-952-14-5328-1

ISBN 978-952-14-5330-4 (verkkokirja)

Kansi ja taitto: Aste Helsinki Oy, Helene Lindfors

Otavan Kirjapaino Oy, Keuruu 2024

Anna palautetta kirjasta: kustannustoimitus@almainsights.fi

Esipuhe

Tässä kirjassa tutkitaan asianajajan tehtäviä rikosprosessissa hänen puolustaessaan rikoksesta epäiltyä ja syytettyä. Erityisesti selvitetään sitä, miten asianajaja voi turvata päämiehensä oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin rikosprosessin eri vaiheissa.

Kirjan ensimmäisessä luvussa selvitetään yleisesti prosessioikeuden käsitteistöä, yleisiä oikeusperiaatteita, rooliperiaatteita, prosessitoimijoiden tehtäviä, oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin osatekijöitä ja vaihtoehtoisia menettelyitä täysimittaiselle oikeudenkäynnille. Tämän jälkeen teoksessa käydään läpi rikosprosessin vaiheita seuraavasti: Toisessa luvussa tutkitaan asianajajan tehtäviä esitutkinnassa ja eräissä pakkokeinoasioissa, kolmannessa luvussa selvitetään asianajajan valmistautumista oikeudenkäyntiin. Neljännessä luvussa tutkimuksen kohteena on pääkäsitteily, viidennessä luvussa syvennyttään muutoksenhakuvaiheeseen, ja kuudennessa luvussa käydään läpi valittaminen Euroopan ihmisoikeustuomioistuimeen.

Kirjassa tutkimuksen kohteena siis ovat asianajajan tehtävät rikosprosessissa hänen puolustaessaan rikoksesta epäiltyä ja syytettyä. Jätän lukijan arvioitavaksi, miltä osin asianajajan tehtävät soveltuvat myös luvan saaneisiin oikeudenkäyntiavustajiin ja julkisiin oikeusavustajiin.

Rikosprosessi on vanhastaan jaettu neljään päävaiheeseen: 1) esitutkintaan, 2) syyteharkintaan, 3) varsinaiseen oikeudenkäyntiin ja 4) rangaistuksen täytäntöönpanoon.* Näistä vaiheista syyteharkinta ja rangaistuksen täytäntöönpano on rajattu tämän tutkimuksen ulkopuolelle.

Käsikirjaksi tarkoitettu teos on suunnattu etupäässä rikosasioita ajaville asianajajille ja luvan saaneille oikeudenkäyntiavustajille. Sen tarkoituksena on toimia yleisesityksenä asianajajan keskeisistä tehtä-

* Jaottelusta tarkemmin Jokela 2018, s. 7–9.

vistä rikosprosessissa. Kirjaa voivat hyödyntää myös tuomarit ja syyttäjät, ja niin ikään sitä voidaan käyttää oikeustieteen opetuksessa. Tarkoituksena ei ole selvittää tyhjentävästi kaikkia mahdollisia asianajajan tehtäviä ja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin osatekijöitä, joten kirjan pysyttämiseksi mahdollisimman tiiviinä yleisesityksenä on sen ulkopuolelle rajattu eräitä asianajajan työssä sinänsä tärkeitä teemoja – esimerkiksi laajennettu rikoshyödyn menettäminen, rikoksen johdosta tapahtuva luovuttaminen ja ylimääräinen muutoksenhaku. Pakkokeinoista selvitetään tutkimuksen näkökulmasta tärkeimmät vapauteen kohdistuvat pakkokeinot eli kiinniotto, pidättäminen, vangitseminen, yhteydenpitorajoitukset ja matkustuskielto. Muut pakkokeinot on rajattu kirjan ulkopuolelle.

Olen itse toiminut oikeudenkäyntiasiamiehenä ja -avustajana useissa rikosasioissa. Niistä olen saanut arvokasta kokemusta, ja siksi lähestymistapa tässä on käytännönläheinen; esitän erilaisia hyväksi havaitsemiani käytänteitä. Toivon, että kirjasta on apua niin asianajajille kuin muillekin lakimiehille, ja toivon, että kirja herättää laajemminkin kiinnostusta asianajajan ammattia kohtaan.

Lopuksi suuri kiitos Alma Insightsille kirjan kustantamisesta sekä erityisesti sisältöpäällikkö *Arja Lappeteläiselle* ja kustannustoimittaja *Taija Haapaniemelle* suuresta avusta kirjan painokuntoon saattamisessa. Kiitos myös *OTM Heini Salmelalle* kirjan kieliasun tarkistamisesta. Asianajotoimisto Thuresonin ja Lakiasiaintoimisto Legimian henkilökuntaa kiitän mielenkiintoisista juridisista keskusteluista.

Turussa syyskuussa 2024

Jani Kajala

Sisällys

ESIPUHE	5
LYHENTEET	15
I JOHDANTO	19
1 PROSESSIOIKEUS OIKEUDENALANA	21
1.1 Yleistä	21
1.2 Siviiliproessioikeus	23
1.3 Rikosproessioikeus	25
2 OIKEUDENKÄYNNIN FUNKTIOISTA	27
3 PROSESSIOIKEUDEN PERIAATTEITA	29
3.1 Rooliperiaatteet	29
3.1.1 Yleistä.....	29
3.1.2 Oikeudenkäyntiasiamies ja -avustaja	31
3.1.2.1 Asianajaja	31
3.1.2.2 Julkinen oikeusavustaja.....	35
3.1.2.3 Luvan saanut oikeudenkäyntiavustaja.....	37
3.1.3 Syyttäjälaitos ja syyttäjä.....	39
3.1.4 Tuomioistuinlaitos ja tuomari	42
3.1.4.1 Tuomioistuinlaitos	42
3.1.4.2 Tuomari	47
3.2 Tarkoituksenmukaisuusperiaatteet	52
3.3 Menettelyperiaatteet	54

3.4 Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin periaate	56
3.4.1 Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin käsite ja lähteet	56
3.4.2 Tuomioistuimen riippumattomuus sekä tuomarin puolueettomuus ja esteettömyys	59
3.4.3 Julkisuusperiaate	63
3.4.4 Kontradiktorinen periaate	67
3.4.5 Tuomioistuimen ratkaisun perusteleminen	70
3.4.6 Muutoksenhakuoikeus	73
3.4.7 Oikeus oikeusapuun	74
3.4.7.1 Oikeusapuun kuuluvat etuudet	74
3.4.7.2 Oikeusavun edellytykset	75
3.4.7.3 Oikeusavun rajoitukset	79
3.4.8 Täysimittaiselle oikeudenkäynnille vaihtoehtoiset menettelyt	81
3.4.8.1 Kirjallinen menettely	81
3.4.8.2 Syyteneuvottelu ja tunnustamisoikeudenkäynti	85
3.4.9 Epäillyn ja syytetyn oikeuksista Euroopan ihmisoikeussopimuksessa ja EU-oikeudessa.....	91
II ESITUTKINTA	95
1 ESITUTKINNAN YLEISET PERIAATTEET	97
1.1 Esitutkinta rikosprosessin vaiheena	97
1.2 Tasapuolisuusperiaate	99
1.3 Syyttömyysolettama	101
1.4 Itsekriminointisuoja	103
1.5 Suhteellisuusperiaate	109
1.6 Vähimmän haitan periaate	110
1.7 Hienotunteisuusperiaate	111
1.8 Muut esitutkintaperiaatteet	113

2	PUOLUSTUKSEN VALMISTELU ESITUTKINNAN AIKANA	114
3	KIINNIOTTO JA PIDÄTTÄMINEN	119
4	VANGITSEMINEN	123
5	YHTEYDENPITORAJOITUKSET	132
6	MATKUSTUSKIELTO JA TEHOSTETTU MATKUSTUSKIELTO	138
7	KUULUSTELUT	148
	7.1 Yleistä	148
	7.2 Epäillyn puolustamisesta kuulusteluvaiheessa	149
	7.3 Kuulustelun ajankohta	158
	7.4 Alustavat puhuttelut	160
	7.5 Läsnäolo muun kuin päämiehen kuulustelussa ja oikeus esittää kysymyksiä kuulusteltaville	161
8	TUNNISTAMISMENETTELYT	167
	8.1 Asianajajan osallistuminen tunnistamismenettelyyn	167
	8.2 Erilaiset tunnistamismenettelyt ja asianajajan velvollisuudet	171
9	ESITUTKINTAPÖYTÄKIRJA	180
10	ESITUTKINTA-AINEISTON TIEDONSAANNISTA ERITYISESTI RATKAISUN HELHO 2019:4 NÄKÖKULMASTA	188
11	LOPPULAUSUNTO ESITUTKINNAN JOHDOSTA	194

III	VALMISTELU	199
1	KIRJALLINEN VALMISTELU	201
	1.1 Haastehakemus ja kirjallisen vastauksen toimittaminen	201
	1.2 Syytteeseen vastaaminen	205
	1.3 Pyyntö asian kiireelliseksi määramisestä	207
	1.4 Kahdesti tutkimista ja rankaisemista vastaan puolustautuminen	210
	1.4.1 Ne bis in idem -kielto Suomessa ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimessa	210
	1.4.2 Missä prosessivaiheessa asianajajan tulisi vedota ne bis in idem -kieltoon?	218
	1.4.3 Ne bis in idem -kielto ja vangille määrätty kurinpitorangaistus	220
	1.5 Asianomistajan korvausvaatimuksia vastaan puolustautuminen	223
	1.6 Muita korvausvaatimuksia vastaan puolustautuminen	234
2	SUULLINEN VALMISTELU	239
IV	PÄÄKÄSITTELY	245
1	AKKUSATORINEN JA INKVISITORINEN MENETTELY	247
2	AKKUSATORINEN MENETTELY JA RIKOSPROSESSIN VAIHEET	251
3	ALKUKESKUSTELU JA ASIAESITTELY	253
	3.1 Alkukeskustelu ja asiaesittely pääkäsitteilyn vaiheina	253
	3.2 Alkukeskustelussa ja asiaesittelystä puolustautuminen	255
	3.2.1 Kontradiktorisuus	255
	3.2.2 Syytteen muuttamiskielto	260
	3.2.3 Syytesidonnaisuus ja syytteen muuttamiskielto ...	263

4	TODISTELU	272
	4.1 Lähtökohtia	272
	4.1.1 Todistelu pääkäsittelyn vaiheena	272
	4.1.2 Todistusoikeuden keskeisiä käsitteitä	274
	4.1.3 Vapaa todistusteoria rikosprosessissa	278
	4.2 Todistelun ja todistusteemojen ilmoittaminen tuomioistuimelle	280
	4.3 Asiantuntijatodistelu	283
	4.4 Todistamiskiellot	288
	4.4.1 Asianajajan todistamiskielto ja todistelun rajoittaminen	288
	4.4.2 Asianajajan todistamiskielto ja luottamussuhde päämieheen	296
	4.5 Hyödyntämiskiellot	300
	4.5.1 Hyödyntämiskiellot ja oikeus puolustautua	300
	4.5.2 Asianajajan tehtävästä vaatia todisteen hyödyntämiskielloa	309
	4.5.3 Näyttöarvon alentaminen	313
	4.5.4 Esitutkintakertomus näyttönä	316
	4.6 Pää- ja vastakuulustelu	321
	4.6.1 Pääkuulustelu	321
	4.6.2 Todistelun kontradiktorisuus ja vastakuulustelu-oikeus	322
	4.6.3 Vastajan läsnäolo pääkäsittelyssä ja vastakuulustelu-oikeus	331
	4.6.4 Miten asianajajan tulisi suorittaa vastakuulustelu?	340
	4.7 Anonyymi todistaja	349
5	MIELENTILATUTKIMUS	357
6	HYVITYSVAATIMUS OIKEUDENKÄYNNIN VIVÄSTYMISESTÄ	362

7	LOPPULAUSUNTO	368
8	OIKEUDENKÄYNTIKULUT RIKOSASIASSA	372
	8.1 Oikeudenkäyntikulut, kun vastaaja tuomitaan rangaistukseen tai muuhun rikosoikeudelliseen seuraamukseen	372
	8.2 Oikeudenkäyntikulut, kun syyte hylätään	373
	8.3 Oikeudenkäyntikulut, kun osa syytteistä hylätään	375
V	MUUTOKSENHAKU	379
1	YLEISTÄ	381
2	MUUTOKSENHAKUOIKEUS JA OIKEUDENMUKAINEN OIKEUDENKÄYNTI	382
3	MUUTOKSENHAKU KÄRÄJÄOIKEUDESTA HOVIOIKEUTEEN	387
4	VASTAVALITUS	399
5	HOVIOIKEUDEN PÄÄKÄSITTELY	403
6	SUPPEA PÄÄKÄSITTELY	409
7	MUUTOKSENHAKU HOVIOIKEUDESTA KORKEIMPAAN OIKEUTEEN	410
8	ENNAKKOPÄÄTÖSVALITUS	415
VI	VALITTAMINEN EUROOPAN IHMISOIKEUSTUOMIOISTUIMELLE	421
1	VALITUKSEN EDELLYTYKSET JA SISÄLTÖ	423

LÄHTEET431
OIKEUSTAPAUSHAKEMISTO449
ASIAHAKEMISTO457